

de mos

Jaargang 30
Februari 2014

ISSN 0169-1473

Een uitgave van het
Nederlands
Interdisciplinair
Demografisch
Instituut

Bulletin
over
Bevolking
en
Samenleving

2

NIDI

inhoud

- 1 De lengte van het kunstenaarsleven in de Lage Landen
- 4 Olympische Winterspelen 2014
- 5 Nieuwe tinten grijs?
- 8 Arbeidsparticipatie ouderen weer op niveau door vrouwen

Rembrandt van Rijn (1669), Zelfportret met twee cirkels

De lengte van het kunstenaarsleven in de Lage Landen

FRANS VAN POPPEL, DIRK JAN VAN DE KAA
& GOVERT BIJWAARD

Op 13 november 2013 werd op het strand van Scheveningen de landing van Willem Frederik Prins van Oranje-Nassau van twee eeuwen daarvoor, nagespeeld. Wie bij zo'n gelegenheid een aantal wat minder jeugdige dames met witte mutsen en hun mannelijke leeftijdsgenoten in bijpassende kledij, uitgelaten met oranje sjerpen ziet wuiven, vraagt zich al gauw af hoe het leven er in die tijd werkelijk uitzag. Een tijp van de sluier wordt opgelicht aan de hand van unieke demografische gegevens over een kleine 40.000 kunstenaars. De Gouden Eeuw kende niet alleen hoogtepunten in aantallen kunstenaars maar ook dieptepunten in gezondheid en levensverwachting.

Niet alleen voor de hogere kringen maar ook voor het 'gemene' volk tasten we over het demografische verleden vaak nog in het duister. Zo is bijvoorbeeld nog goeddeels onbekend wat de gemiddelde levensduur in de eerste decennia van 19de eeuw was. Weliswaar werd in ons land de burgerlijke stand al in 1811, in de Napoleontische tijd, een feit, maar van jaarlijks beschikbaar komende cijfers over geboorte en sterfte was nog geen sprake. Het precieze sterfteverloop is pas na 1850 voor elk jaar berekend. Daarvoor zijn er slechts enkele, niet echt tot gejuich stemmende, schattingen beschikbaar: een pasgeboren man werd in de jaren 1827-1828 gemiddeld 36,6 jaar, een vrouw 39,5 jaar.

Een uniek bestand

Onderzoekers proberen natuurlijk om de kennis over het demografisch verleden te vergroten. Een beproefde methode is om voor een bepaald, geografisch beperkt gebied gedetailleerde informatie over gezinnen te verzamelen die bijvoorbeeld reconstructie van het sterftepatroon van de gezinsleden toestaat. Adellijke families, stedelijke regenten, en de bewoners van zeer stabiele dorpssamenlevingen komen daarvoor vooral in aanmerking omdat over hen meer bronnen beschikbaar zijn ofwel men minder te maken heeft met personen waarover als gevolg van migratie geen informatie beschikbaar is. Wij hebben een andere benadering gekozen en ons gericht op de levensduur van schilders en beeldhouwers die in het verloop van vijf eeuwen in de Lage Landen actief zijn geweest en hun sporen hebben nagelaten. We maken daarbij dankbaar gebruik

Tabel 1. Totaal aantal kunstenaars en de levensverwachting op leeftijd 20 van mannen en vrouwen in de Lage Landen, naar geboorteperiode in de 15de - 19de eeuw

Periode	Totaal aantal kunstenaars	Levensverwachting op leeftijd 20, mannen		Levensverwachting op leeftijd 20, vrouwen	
Voor 1500	124	43,2	(±2,8)	-	-
1500-49	243	42,0	(±1,8)	-	-
1550-99	754	39,6	(±1,3)	-	-
1600-49	1.563	35,3	(±1,0)	-	-
1650-99	655	41,8	(±1,4)	-	-
1700-49	685	45,1	(±1,2)	-	-
1750-99	1.313	44,4	(±0,9)	45,5	(±3,1)
1800-49	2.848	43,1	(±0,7)	46,6	(±2,2)
1850-99	5.757	52,0	(±0,4)	55,7	(±0,9)
1900-09	1.477	54,6	(±0,8)	59,2	(±1,5)
Totaal	15.419				

Bron: RKDArtists&

van het biografisch materiaal dat door het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie bijeen is gebracht in een database die bekend staat als *RKDArtists&*. Dit rijke bestand is echter niet verzameld voor demografische doeleinden, zodat correctie en selectie nodig was. Van sommige beeldend kunstenaars was alleen het monogram bekend, terwijl weer anderen als de ‘meester’ van een kunstwerk werden aangeduid doch niet bij naam werden genoemd. In die tijd lagen ook familienamen nog niet vast zodat in ons bestand ten minste 88 individuen meer dan eenmaal onder andere namen voorkwamen. Het uiteindelijk geselecteerde bestand bevat biografische informatie over 35.695 Nederlandse en Belgische schilders, beeldhouwers, etsers en tekenaars die volgens de documentatie vóór 1910 waren geboren.

Kunstenaars worden echter niet beroemd geboren. Het tijdstip van de geboorte van kunstenaars is dus veel minder vaak vastgelegd dan het tijdstip van hun overlijden. Bij 18.891 kunstenaars ontbrak een aanduiding omtrent de datum van

geboorte geheel. Deze personen zijn in de analyse niet meegenomen omdat een geboortedatum beslist nodig is voor de berekening van de levensduur. Soms ontbreekt ook over het overlijden informatie maar is wel bekend wanneer de betrokkene zijn/haar laatste kunstwerk produceerde en toen dus nog in leven was. Van heel wat beeldend kunstenaars in dit bestand hebben wij de levensloop vrij nauwkeurig uitgeplozen. Maar er blijven onduidelijkheden (*zie kader*).

De Gouden Eeuw en de invloed van epidemieën

De lange periode van 500 jaar die we in beschouwing nemen hebben we onderverdeeld in 10 geboorteperioden (tabel 1). Daaruit blijkt meteen al dat de Gouden Eeuw er naar aantallen beeldend kunstenaars gemeten werkelijk uitspringt. Meer dan 1500 van hen bleken te behoren tot de geboortegeneratie 1600-49. Daarmee was deze generatie numeriek meer dan tweemaal zo groot als die in elke periode daarvoor en daarna tot aan het midden van de 18de eeuw. Het gegevensbestand omvat kunstenaars vanaf ongeveer hun twintigste jaar, zodat ook de sterfte op jong volwassen leeftijd kan worden bestudeerd. Tabel 1 laat zien hoe de levensverwachting op die leeftijd – het gemiddeld aantal na leeftijd 20 nog te leven jaren – in de loop der tijd veranderde voor mannen en vrouwen. Pas vanaf 1850 – na het uitdoven van epidemieën – is er sprake van een gestage stijging. Het meest opmerkelijk is ongetwijfeld dat de levensverwachting in de vroeg moderne tijd, en ook die vóór 1500, aanzienlijk hoger was dan in de eerste helft van de 17de eeuw, namelijk 43,2 jaar versus 35,3 jaar. Maar ook de jaren zestig, zeventig en negentig van die eeuw en in de jaren twintig van de 18de eeuw was de sterfte hoog.

Hoe de Gouden Eeuw na 1663 ten einde liep is goed gedocumenteerd. De bevolking werd met verslechterende levensomstandigheden geconfronteerd. De Tweede (1665-67) en Derde (1672-74) Engelse oorlogen vonden plaats; in het ‘rampjaar’ 1672 trokken Fransen het land binnen; de verbindingen met Indië, Amerika en het Midden-Oosten werden verbroken waardoor de handel stil viel en, ten slotte, liep de haringvisserij drastisch terug. Kortom, de demografische en economische terugval liepen parallel.

Sterfteverschillen

De tabel laat ook zien dat de vrouwelijke beeldend kunstenaars op hun twintigste over het algemeen een hogere levensverwachting hadden dan hun mannelijke generatiegenoten. Dat past in het algemene beeld dat we van de verschillen in levensduur tussen mannen en vrouwen in andere landen hebben. Er zijn trouwens pas voldoende vrouwelijke kunstenaars om mee te kunnen rekenen vanaf de periode 1750-99. Beeldhouwers hadden veelal een hogere levensverwachting dan schilders. Er zou sprake kunnen zijn van zelfselectie: beeldhouwen wordt verkozen door wat sterkere mannen en vrouwen die graag buiten werken en flink moeten hakken en ze hebben bovendien geen last van chemicaliën waarmee schilders in aanraking kwamen. Maar wat het zwaarste weegt blijft onbekend.

Adriaan de Lelie (1801), De tekenzaal van de Maatschappij Felix Meritis

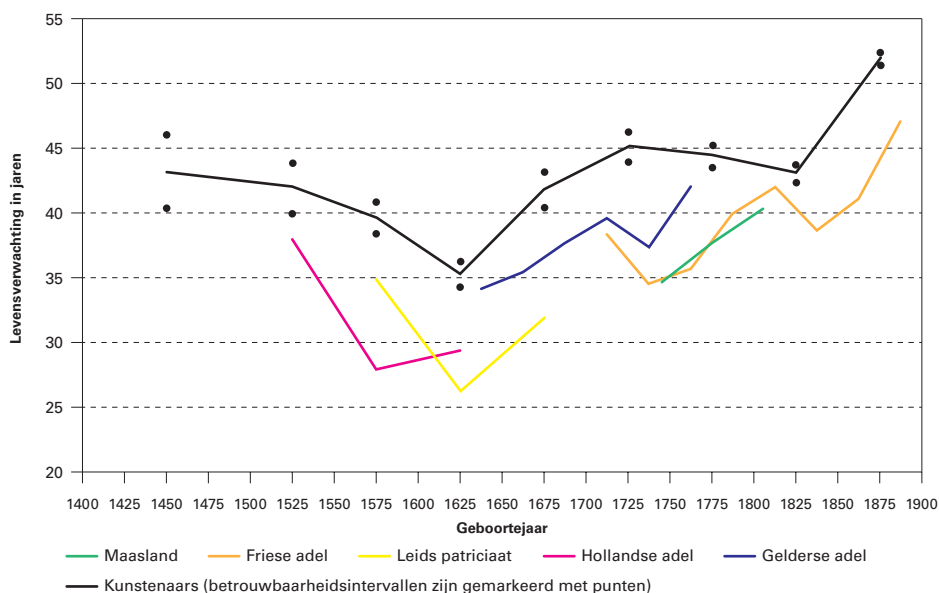

Het ligt voor de hand om onze bevindingen te vergelijken met die van andere onderzoekers die zich met dezelfde periode in de Lage Landen hebben beziggehouden. Figuur 1 toont het verloop van de levensverwachting op leeftijd 20 onder de mannelijke beeldend kunstenaars in vergelijking met die onder bepaalde groepen uit de elite en de bevolking van het dorp Maasland. Geen van de andere onderzoeken besloeg een soortgelijk lange periode. Duidelijk is dat desondanks gedurende de gehele periode die de grafiek beslaat de levensverwachting onder de kunstenaars steeds aanzienlijk hoger lag dan onder de aristocratie of een van de andere groepen die werd bestudeerd. Ook geldt dat zich in het algemene verloop een zekere gelijkvormigheid voordoet. De vroege jaren zestig van de 17de eeuw markeren een dieptepunt waarna een verbetering inzet die tot in de tweede helft van de 19de eeuw voortduurt. Natuurlijk zijn er regionale verschillen en variaties, maar in algemene zin is er geen tegenspraak. Maar, hoe kan het nu dat de kunstenaars een zoveel betere levensverwachting hadden? Hadden ze soms een andere sociale positie?

Stevig verankerd in de middenklasse

De sociale positie van beeldend kunstenaars gedurende onze Gouden Eeuw en in de perioden daar direct aan voorafgaand of daarop volgend heeft lang nauwelijks aandacht gekregen. Intussen is duidelijk geworden dat wij bij kunstenaars niet moeten denken aan de bohemiens die zich een frivool doch karig bestaan probeerden te verwerven. Wij moeten veeleer denken aan kundige, zeer gespecialiseerde handwerkslieden die in gilden waren verenigd en hun markt zorgvuldig wisten te beschermen. Om een plaats als leerling te verwerven moest men niet alleen talent hebben maar bovendien een flink leergeld kunnen meebrengen. Grote leermeesters vroegen bedragen die door paupers niet konden worden bijeengebracht en een leerperiode besloeg vaak 3 tot 6 jaar. De gilden waartoe schilders en beeld-

Figuur 1. Levensverwachting van een 20-jarige mannelijke kunstenaar in de Lage Landen vergeleken met enkele elitegroepen en de bewoners van Maasland, naar geboortjaar in de 15de - 19de eeuw

Bron: Van Poppel, Van de Kaa en Bijwaard (2013).

houwers behoorden brachten hen samen met tinnengieters, goud- en zilversmeden, timmerlieden en ander hooggeschoolde zelfstandigen. En er moest stevig worden aangepakt, waarbij voor veel schilders een wekelijkse productie van een of twee schilderijen nodig was om een goed bestaan te hebben. Zij konden dan wel gemiddeld twee maal het inkomen van een timmerman verdienen. (Van der Woude, 1991). Dit beeld van kunstenaars die stevig in de middenklasse verankerd waren en een vrij comfortabel leven konden leiden wordt bevestigd door studies over Dordrecht, Den Haag en Amsterdam.

Alhoewel beeldend kunstenaars maar een klein deel van de bevolking uitmaakten en niet uitsluitend uit een bepaalde maatschappelijke groep werden gerekruteerd, vinden we in hen een mooie afspiegeling van de overlevingssituatie zoals die zich onder de betere middenklassen door

TECHNISCHE TOELICHTING

Het bestand RKDArtists& is een database met biografische gegevens van Nederlandse en buitenlandse kunstenaars van de middeleeuwen tot heden. Ook kunsthandelaars, kunstverzamelaars en kunsthistorici zijn opgenomen in de database. De database vormt een index op de omvangrijke kunsthistorische documentatie van het RKD. De database bevat op het ogenblik records van ca. 250.000 kunstenaars. Sommige records zijn uitgebreider dan andere. Voor de analyse zijn uitsluitend gegevens gebruikt over kunstenaars uit Nederland en België. Over deze kunstenaars wordt onder meer vermeld op welk terrein ze actief waren, waar ze woonden, waren geboren en overleden en wanneer dat het geval was. Voor veel kunstenaars is alleen de geboorte- en/of sterfteperiode bekend. Wij weten, bijvoorbeeld, dat de kunstenaar ergens tussen 1600 en 1610 geboren is en tussen 1650 en 1660 is gestorven. In onze analyses houden we rekening met deze onzekerheid door zowel de minimale als de maximale levensduur mee te nemen. Dus, de kunstenaar is tussen de 40 en de 60 jaar geworden. Als er nog extra informatie beschikbaar is over het tijdstip dat het laatste werk werd geproduceerd, kunnen we daaruit afleiden dat de desbetreffende kunstenaar toen nog in leven was. Dit wordt ook in de methode meegenomen. Maar dan nog, om in het bestand te worden opgenomen moet iemand ten minste één kunstwerk hebben nagelaten. Het zou dus zo kunnen zijn dat de kans om in het bestand voor te komen

mede wordt bepaald door het aantal schilderijen dat de kunstenaar heeft gemaakt. In dat geval zou een kunstenaar met een langere levensduur meer kans hebben om in het bestand terecht te komen, wat tot vertekening van de uitkomsten zou leiden. Dit is internationaal goed onderzocht waarbij naar voren kwam dat er slechts een minimaal verband bestaat tussen het aantal overgeleverde kunstwerken van een kunstenaar en de duur van zijn leven.

Een ander bekend probleem is dat bij het schatten van jaren en data bij veel mensen een voorkeur bestaat voor ronde getallen, eindigend op een 0 of 5. Dit wordt 'age-heaping' genoemd, maar dit effect speelde door de methode die wij gebruiken geen rol. Ook door migratie naar andere landen zouden de resultaten kunnen worden vertekend. Men verhuisde echter vooral binnen de Lage Landen. Al met al kunnen onze resultaten als representatief voor de onderzochte bevolkingsgroep in de Lage Landen worden beschouwd.

Voor meer details van de methode verwijzen we naar ons artikel in *Population Studies*.

de eeuwen heen voordeed. Onze studie vult daarmee een belangrijke leemte op.

Dit artikel is gebaseerd op F. van Poppel, D.J. van der Kaa en G.E. Bijwaard (2013) Life expectancy of artists in the Low Countries from the fifteenth to the twentieth century, *Populations Studies*, 67(3), pp. 275-292.

LITERATUUR:

- Woude, A. van der (1991), The volume and value of paintings in Holland at the time of the Dutch Republic, in: D. Freedberg and J. De Vries (eds.), *Art in History*,

History in Art: Studies in Seventeenth-Century Dutch Culture. Santa Monica and Chicago: Getty Center for the History of Art and the Humanities and University of Chicago Press, pp. 285-330.

Frans van Poppel, NIDI,

e-mail: poppel@nidi.nl

Dirk J. van de Kaa, NIDI,

e-mail: kaa@nidi.nl

Govert Bijwaard, NIDI,

e-mail: bijwaard@nidi.nl